

Ženská otázka.

Napsal Dr. **Rudolf Pilbauer.**

Paní Lily Braunová, jejíž důkladné a skvělým slohem psané »Ženské otázky« *) i střízlivá vědecká kritika i přes vážné věcné námitky neskřblila pochvalou, očividně podléhající síle mohutné retoriky a výmluvného citového zápalu spisovatelčina, musila si dát líbiti přátelskou sotisu, že, je-li její spis již sám o sobě pádným vyvrácením předsudku o vědecké a duševní inferiornosti ženy, stejně ostře dokazuje, jak ženské nadání, třeba mužskému rovnocenné, přec jen je různorodé. Imposantní a všestranný, dlouholetou pílí sebraný materiál, který sám o sobě trvalou cenu knihy zajišťuje, přes všecku svou solidnost v citovém žáru duševní dílny spisovatelčiny nevydrží a příliš snadno mění se v nadvědecké vidiny clairobscuru sociálně demokratického, sváděje k pesimismu při posuzování všeho, co jest, a k optimismu o tom, co vášnivě chtějí autorčino po povznesení ženy mravním, citovém i hospodářském slibuje si od budoucna.

A tu ovšem mizí pod nohama půda vědy, »která nezná jiných hodnot, než hodnoty poznávání, která svítí chladným světlem hvězd, daleka všeho ruchu pozemského, nedotknuta nenávistí i láskou tohoto světa, tak jako hvězdy na nebi, kráčeje mezi krvácejícími srdci, zmírajícími, prosebnými zraky, přes mrtvolu, štěstím i bídou nepohnuta vpřed, ledově klidna, nedotknutelná a vznešena jako osud« (Sombart). Proti citovému zápalu kritika její selhává; ideály citové »lze obdivovati nebo zavrhovati, ale nelze o správnosti jich diskutovati. Správnost víry dokazovati nelze; pro ni dávají se lidé ukřižovati« (týž).

Paní Braunová, která vydaným dílem prvním své Ženské otázky podává její stručné dějiny, dějiny hnutí ženského a obšírné vylí-

*) V českém překladě v knihovně Samostatnosti sv. IX. 1902, 465 stran, cena 6 korun.

čení ženské otázky po stránce hospodářské i sociálněpolitické a slibuje v druhém svazku vyličiti postavení ženy se stanoviska práva soukromého i veřejného, jakož i psychologickou i mravní stránku otázky ženské, buduje své dílo jakožto přesvědčená sociální demokratka orthodoxní observance Bebela, Kautského a spol. na podkladě hospodářského materialismu. »Ať pozorujeme široce rozvětvený problém (ženské otázky) s kterékoli stránky, věcné existenční podmínky ženského pohlaví uvnitř společnosti tvoří pro minulost i přítomnost orientující nit Ariadninu, bez níž úsudek jistě vyjde na plano. Jen tím, že hospodářská fakta ocení se dle náležitého jich významu, objeví se souvislost ženské otázky se sociální otázkou, jejíž je integrující součástí.«*) Tedy známý myšlenkový chod marxismu, v této otázce poprvé známým Bebelovým spisem *O ženě* ostře vytčený a moderní pojmání ženské otázky zahajující: Ženská otázka jako každý kulturní problém je jevem sociálním a jako takové může jí porozuměno býti jen v souvislosti se životem a vývojem hospodářským. Hypothésy byly, jak známo, ode vždy nejúčinnější pružinou vědeckých objevů a pokroků; jen že Braunová lpí na dogmatech hypothés marxismu a dějinného materialismu, moderní kritikou už překonaných, a předpojatost její po této stránce, svádějící ji k seskupování, akcentování nebo potlačování sneseného bohatého materialu dle potřeby žádoucího »důkazu«, že teprve hospodářské osvobození ženy v socialistickém státě budoucnosti s to jest dokonati emancipaci ženy (Bebel), svádí úsudky spisovatelčiny od nepředpojatého vědeckého nazírání tam, kam ukazují citová střelka jejího zápalu pro osvobození ženy a doktriny marxovské. A ještě jedna další, vážná vada ohrožuje bezprostřednost jejích konklusí, totiž že — na rozdíl na př. od Beatrice Webbové, která psala své slavné studie co možno vždy na podkladě vlastního podrobného názoru — líčí na podkladě studií jiných, a to studií namnoze i celá desetiletí starých a moderním ochranným zákonodárstvím dávno značně antikvovaných, nebo docela naprosto nespolehlivých, jako na př. Stillichova studie o poměrech berlínských služebných, také čtenářům sociální rubriky tohoto listu dobře známá. Jen tak je možno, že může se při svém skvělém stylistickém nadání rozohniti k rhetorické pasáži, kterou čteme v kapitole o postavení dělnic v přítomnosti:**)

*) Úvod, čes. překl. str. V.

**) Str. 268. č. př.

»Strašnější než Dantovo peklo je tento svět práce, zalidněný
bledými postavami, které jen stěží se pohybují na bolavých nohou,
jejichž ruce, z nichž pohodlí, teplo, krása, potrava, oděv vychází
pro šťastnější lidi, krvácejí a podebírají se, jejichž hřbet se ohýbá,
jejichž údy jsou prožrány jedy, v jejichž zmatených očích tkví
často šílenství. A přece ještě něco chybí k dokonalosti obrazu:
husté oblaky prachu zahalují postavy, prachu z ostrého kovu,
z vláken rostlinných a zvířecích chlupů, prosyceného jedem a zá-
rodky nemoci. Zhušťuje se před našimi zraky v onu ohromnou
příšeru vpadlých tváří, jež řadí v proletářských čtvrtích: v sou-
chotiny.«

Obraz, který upomíná poněkud na hrůzy misionářského pekla.
Ovšem, zbývá tu pořád ještě modernímu sociálněpolitickému zá-
konodárství notný kus práce, ale správně bylo paní Braunové na-
mítáno, že postavení dělnictva vždycky bývá horší v literatuře,
která se zajímá vždy víc o křiklavé poměry, než ve skutečnosti,
kde se den ode dne mnoho zlepšuje, a že není dále správně po-
suzovati šmahem tyto poměry se subjektivního stanoviska vynika-
jící ženy, jakou autorka je, ženy s jemným cítěním a vysokými
nároky mravními i duchovými, které jsou na ten čas nesrozumí-
telny tisícům, které se od stupně k stupni vypracovávají, vrstva
po vrstvě, jak to reální sociální reforma jedině připouští. »Sub-
jektivní stav dělnic, stupeň libosti nebo nelibosti, kterou poci-
tují, nesmí býti měřen tímto ideálním měřítkem, nýbrž ze so-
ciálního milieu, z něhož vyšly.« *)

Vůdčí myšlenkou díla Braunové je osvobození ženy samostat-
nou prací z jejího hospodářského zotročení, cíl, jehož uskutečnění
ovšem očekává a očekáváti může jen od socialistického státu bu-
doucnosti, protože nad možností emancipace ženy v měšťácké spo-
lečnosti musí zoufati. »Tak — těmi slovy zavírá svůj spis — pů-
sobí vědomě i nevědomě vše dohromady, aby na místě starého
světa, kterýž rozštěpil lidstvo ve dva nepřátelské tábory, zbudován
byl nový, v němž by otroctví za mzdu učinilo místo hospodářské
neodvislosti, v němž práce ženě nebude škoditi a ji hanobiti, nýbrž
pozvedne ji na volnou družku muže, kdy pak bude svoje nejvyšší
určení moci naplniti, jako nikdy před tím, a silné, veselé pokolení
bude svědčiti tomu, že mu nikdy nechyběla matka.« **)

*) Rauchberg v Plenerově revui 1903, str. 335.

**) Str. 465. tamtéž.

Toto nazírání na samostatnou činnost ženy v povolání jako její osvoboditelku vede Braunovou k bystrému rozlišení dvou hlavních, od sebe podstatně se různících skupin ženské otázky: v ženskou otázku měšťanskou a proletářskou. Tam jde o otázku vyšší kulturní úrovně, zde ale o palčivou otázku životní; tam o méně — práci, zde o přepracování; tam o zaopatření žen, které nemohly se provdati, prací, která je nedeklasuje a nevhání v obor proletářské otázky ženské, zde o ochranu před nebezpečími proletářské práce ženské, která nehubí snad jen neprovdané, ale i matky a ženy. Tam tedy jde o zjemnění a prohloubení duchového, mravního i hospodářského postavení ženy, zde však o záchranu její z poměrů člověka nedůstojných a degenerujících. Ale v zásadě paní Braunová hájí svůj program reformní v plném obsahu i pro obor ženské otázky měšťanské, že totiž i měšťanské ženy jen samostatnou (výdělečnou) činností v povolání, i pokud jí nutně nemají potřeby, mohou dojít k plnému rozvoje svých schopností. A tu právě paní Braunová, vinou svého lpění na nesmířitelných dogmatech marxovských, dochází k nejpovážlivějším výstředním požadavkům, házejíc bez vnitřné potřeby přes palubu rodinu jako organickou jednotku sociální a atomisující mechanicky společnost v rovnocenné sobě mužské a ženské, od sebe neodvislé a na sebe vnitřně neodkázané. Ne snad, že by žádala prostě mechanicky místo pro ženy v dnešních povoláních mužských; naopak hájí potřebu zjemnělejší, vyspělejší dělby práce mezi mužem a ženou dle jich zvláštních schopností a nadání, takže odtud jeví se nám konkurence ženské práce jako cenný prospěch společenský. Také nelze upříti do značné míry odůvodněnosti její skepsi o ceně dnešní rodiny, alespoň pro jisté třídy měšťanské, kde děti vychovávají guvernantky nebo ústavy, mimo všechn vliv mateřský, kde muž žije mezi kanceláří a klubem a ženy šmahem tento způsob života napodobují, kdežto u proletariátu život rodinný prý již dávno je podkopán.*) Ale naprosto ve vzduchu visí základní články víry spisovatelčiny, že jedině samostatná výdělečná práce ženy jest oním kouzelným proutkem, který dovede přivést všechny dobré vlohy ženy k rozpuku a rozkvětu, práce, která přece už dle poslání, jaké dostal Adam na cestu z ráje, je — i když od nejhrubších forem abstrahujeme — v pravidelné podobě úsilného probíjení se životem ostnatá, tvrdá, proti ideálnímu chtění člověka bezcitná, srážejíc neúprosně křídla jeho

*) Str. 172. čes. překl.

tužeb a tlačíc jej k zemi, z níž v potu tváři má si dobývat chleba, jen za cenu toho potu dosažitelného. Proč vysaditi ztajené vlohy ženy hned tomuto ohni úporné práce, který netaví jen, ale i spaluje? Tomuto moři, které, jak při jiné příležitosti trefně praví Kampffmeyer, nebičuje jen, ale i pohlcuje?

Mnohem víc vyhlídek zdaru zdají se míti snahy, směřující k vnitřnímu povznesení duševního i mravního niveau měštanských žen vychováním a vzděláním, prohloubením jich znalosti světa a probuzením sociálního vědomí povinnosti, ale bez knuty výdělečné práce. Při vážném pojímání života a plnění povinností je život ženy, která je matkou, dosti bohatým, aby mohl postrádati onoho násilného vyburcování, jaké výdělková činnost s sebou přináší a podmiňuje.*) Je-li měštanská otázka ženská skutečně otázkou vdavek, musí řešení její hledáno býti nejen na straně žen, ale i po stránce zvýšení schopnosti ženění u mužů, a ta se polepšila od té doby znatelně, co průmyslové dělnictvo vstoupilo v pohyb obyvatelstva jako rozhodující živel.**)

Ale theorie rozkladu rodiny a jedině možné záchrany ženy samostatnou výdělečnou prací nehodí se ani pro proletářstvo dnešní, kde ji má pí. B. už za nespornu. Předně proto, že pí. B. přehání značně ohledně šíření se proletářské práce ženské, a po druhé, že právě organisovaný dělník naopak dovede si ceniti takové své majetkové situace, kde žena jeho plahočení se za výdělkem může zůstatí ušetřena.

Pokud prvního se týče, není především pravda, že by teprve moderní průmyslová technika strojová byla zřídlem zproletarisování ženské práce, zejména proto, že připustila zaměstnávání slabších sil pracovních. Neplatí to ani z daleka v této všeobecnosti; neplatí to zejména, jak ukazuje Sombart, pro přadláctví, které v dobách ručního předení bylo prací ženskou par excellence; rovněž ne pro obory modistské, pletení, vyšívání, průmysl tabákový, kde naopak stroj spíše práci ženskou vytlačil, dále pro průmysl konfekční, hlavní odvětví moderní práce ženské. Dle dat německé statistiky z ženského obyvatelstva přes 14 let stáří připadá na tovární dělnice ne více než asi 5 procent a z vdaných žen jen asi 3.5 procent, nehledě ani k tomu, že tovární práce vdané ženy daleko neznamená v každém případě hned rozklad rodiny, když

*) Rauchberg na u. m.

**) Tamtéž.

přece namnoze jde tu i o rodiny bezdětné nebo s dorostlými dětmi a pod.

Co se druhé z námitek shora uvedených týče, právě pokročilejší dělnictvo lépe placené, jak už Bernstein ukázal, »nikterak neholduje dekadentnímu nazírání na život rodinný, ale poctivě maloměšťácky staromodním zásadám«. Dle německých úředních zpráv o tovární práci vdaných žen je pravidlem, že vdaná žena jen nouzí dohnána utíká se ku práci v továrně. Naopak v lépe situovaných vrstvách dělnictva tovární zaměstnání ženy pokládá se docela za něco nepřístojného. »Zřídka vidíme pracovati ženy této kategorie dělníků v továrně nebo sňatky takových dělníků s děvčaty z továrny. Lépe placení dělníci naopak hledí k tomu, aby jich ženy rozuměly domácnosti a nepracovaly dřív v továrně.« — »Tovární práce vdaných žen není nikterak populární, ba namnoze pokládá se za odpuzující a závadnou. Skoro všude převládá vědomí, že péče o vydržování domácnosti připadá výhradně muži; ... lépe placený dělník zřídka ožení se s děvčetem z továrny, kdežto zpravidla jen hůře placený žádá, aby žena mu pomáhala vydělávati.« V jiné zprávě rovněž se potvrzuje, že »zdatní dělníci s vyvinutým morálním vědomím zpravidla nežení se s továrními dělnicemi, ale raději se služebnými, od nichž očekávají, že svou větší hospodárností a spořivostí budou s to, aby jim připravily příjemnou domácnost.« A proletářská práce ženy dělníkovy přirozeně bude víc a více ustupovati, jako práce dětí, pokroky odborové organisace, sociálního pojišťování atd. Práce v domácnosti, již vzhledem k větší rozmanitosti na rozdíl od bezduché jednotvárnosti práce tovární a také i v ohledu zdravotním přísluší přednost před touto, znamená pro ženy dělníků sociální jich povznesení z proletářského k maloměšťáckému způsobu života. Tu je podstatný rozdíl od samostatné činnosti v povolání vzdělanějších žen z chudších tříd měšťanských, které na rozcestí, mají-li samy obstarávati domácnost nebo raději vydělávati, aby ji mohly svěřiti služebným, mnohdy právem mohou se rozhodnouti pro poslední, zvláště nemají-li dětí nebo děti už dorostlé. Zde skutečně samostatná činnost ženy v povolání, vyproštění se z povinností domácnostních znamená duchovou vzpruhu, sociální povznesení.*) Rauchberg v souhlase se svrchu uvedenými zprávami uvádí (na u. m.), že při návštěvách svých v dělnických domech, obývaných ovšem

*) Herkner, Zukunft 1902, str. 312.

elitou dělnictva, v nejrůznějších částech Německa zastihl ženy doma, pokud jen to výdělek mužův dovoľoval, a potvrzuje zkušenost, že práce ženy mizí s lepšími se mzdami mužskými. Klade si otázku: osvoboditi ženu prací nebo od práce? — a pokládá řešení poslední za žádoucnější a pravděpodobnější.

Také Bernstein*) shledává, že B. černý názor o rozkladu dnešní rodiny může míti místo jen pro vrstvy zámožné a že u pracující třídy, která v státě přece nabývá významu stále rostoucího, jeví se tendence právě opačná (v Německu r. 1895 proti roku 1882 zvýšilo se procento ženatých dělníků ze 42·65 na 45·12); že ovšem dělnické manželství vypadá jinak, než u vrchních tříd, ale že blíží se tím víc typu maloměšťáckému, čím víc lepší se hospodářský stav dělnictva. »A každý krok na dráze ku zkrácení doby pracovní, potlačení živnostenské práce dětí, zlepšení mezd a jich kupní síly je krokem k usnadnění rodinného života třídy dělnické. V nejpokročilejších průmyslech Anglie ubývá práce žen a častěji čtli jsme v dělnických listech anglických úvahy žen o tom, vyplácí-li se vůbec vdaným ženám pracovati v továrně. Většinou odpověď zní záporně a ukazuje se k tomu, že řádným vedením domácnosti víc se uspoří, než co by vynesla mzda v továrně.«

Toto řešení ovšem nehodí se do sociálnědemokraticky založeného reformního programu pí. Braunové, který žádá nesmířitelně rovné právo a stejné povinnosti obého pohlaví ve výrobě společenské a holduje marxovské theorii zbídačení a rozkladu i v životě rodinném. Čím méně muž, praví pí. B., je a musí býti jediným živitelem rodiny, tím víc blíží se ženské pokolení základnímu principu svého osvobození, hospodářské samostatnosti. Pojímání čistě materialistické, které momenty náboženské, citové, smysl pro krb rodinný, touhu po dětech a j. úplně ignoruje. Pí. B. ve svém jednostranném rozdělení světla a stínu mluví na př. docela i o přibývání rozvodů vlivem průmyslové práce žen, proti čemuž Herkner staví statistiku rozvodů, která naopak na př. v průmyslové Anglii a Norvéžsku vykazuje nejnížší, ve Švýcarech a Dánsku naopak nejvyšší číslíci rozvodů.

Co staví pí. B. na místě dnešního domácnostního povolání ženy v rodině, v němž vidí hlavní kámen úrazu pro skutečnou a pronikavou emancipaci ženy? Nepodceňuje obtíže tohoto problému, ale v nezdolné víře, že program jejím ušlechtilým zápal

*) Documente des Socialismus, 1902, str. 148.

diktovaný musí najít si v praxi nové dráhy, ukládá za povinnost myslitelům a zákonodárcům, »aby našli formy, které se hodí nově povstávajícím poměrům«.*) Ukazuje k potřebě odstranění »nesmírného mrhání pracovními silami a prostředky, které se dnes provádí spoustou jednotlivých hospodářství, žalostným to zbytkem domovního hospodářství středověkého«, a připomínajíc z proletářského života ujavší se už surrogaty rozkládajícího se života rodinného, jako dětské zahrádky, opatrovny, ústřední kuchyně a společné síně společenské, zahrady atd. v dělnických koloniích, sama spatřuje žádoucí nejrozumnější a nejúčelnější novou formu životní v společných domácnostech, které sejmou s ženy břímě domácích prací a dovolí jí jíti za samostatným povoláním. Tedy velké nájemní domy s ústředními kuchyněmi, které pod správou zkušených odborníků učiní konec dnešnímu diletantismu a nehospodárnosti v jednotlivé kuchyni, společnými tělocvičnami, hřišti, čítárnami, zahradami, s vyškolenými opatrovnicemi dětí, ústředním topením, osvětlením atd. Četné výhody takového domácnostního společenství jsou jistě na první pohled patrné; ale kdo nestojí na intransigentním stanovisku pí. Braunové, přiznává, že hodí-li se pro jednotlivce, snad zejména svobodné, nebo v stáří osamělé osoby, ano i pro leckterou rodinu, jako všeobecná forma životní dnešní naší dispozici naprosto se přičí, nehledě ani k tomu, že pokusy v tom směru i v malém lidem jen poněkud zjemnělejšímu společenskému životu zvyklým klepy, vádou, hádkami a spory v krátké době staly se nesnesitelnými a zanikly. Kouzlo individuálního krbu rodinného přes kříž, který pí. B. dělá nad dnešními troskami rodinného života, je pořád ještě tak silné, že na př. i vzorně zřízených továrních kuchyní a jídelen namnoze ani dělníci daleko bydlící nepoužívají a raději odkládají oběd až po večerním návratu z práce domů nebo dávají si jídlo donášeti, mohou-li si je jen ohřátí**), nehledě ani k tomu, že individuální spořivost v domácnosti daleko ne v každém případě ustupuje úspornosti na př. vaření ve velkém, připouštějíc nad to přizpůsobení se individuální životní míře a potřebám jednotlivé rodiny. Dle zpráv anglických je v četných městech anglických trvalá nouze o služebné, ale Angličankám ani z daleka nenapadá uchýliti se do domácnostního společenství tohoto způsobu. Vypomáhají si posluhou, jak jen lze, na svém house-castle

*) Str. 170. čes. př.

**) Herkner n. u. m.

lpějí houževnatě. Člověk není sumou chladného hospodářného výpočtu, ale citů, nálad, návyků, hluboce zakořeněných děděním v celých generacích; zobecnění plánu pí. B. provéstí zůstaveno je schematickému člověku socialistického státu budoucnosti, dnešním lidem může býti v individuálních jich osudech životních jen ojedinelým vítaným útočištěm, jako jiným klášter nebo poustevna.

Ale nejpádnejší, zdá se nám, námitku v této příčině pronesl zase Herkner, že společenství domácnostní na místo práce interesované klade práci vlastním interese nepoháněnou; ženu posílá do továrny, kde má konati práci, k níž vnitřní potřebou není puzena, jen za výdělkem, a místo její v domácnosti dává opatrovnici nebo hospodyně společné, která na této práci nemá víc zájmu, než žena z domácnosti odstraněná na práci tovární. Obojím je jich zaměstnání prostě — nutným zlem. Nutno-li připustiti, že ženu, která vrací se zemdlena z továrny, očekává dnes na večer a v noci štvání se v domácnosti, lze racionelnější nápravu hledati a očekávati jistě od pokroku ochranného zákonodárství (kratší denní doby pracovní), odborové politiky mezdní a pod.

Zakončuji tento suchopárný přehled diskuse, který kniha pí. Br. vyvolala, citováním alespoň několika málo z oněch bezohledných glos, které knize té věnoval marxismu jinak blízko stojící Sombart. Typus ženy budoucnosti, praví, jak jej vidí ve svém mladistvém zápalu a návalu citovém pí. Braunová, je mikrokosmem všech možných výborných vlastností. Tato žena má spojovati v sobě dobrou matku s člověkem jdoucím za povinnostmi svého povolání výdělečného a s okouzující ženou (francouzské femme zdá se tu S. ještě více přiléhati). Je svobodna a přece šťastna, pilna a přec plna charme, hotová nadžena budoucností. Chce býti člověkem, osobností, individuem, které nemá víc bezpodmínečně a výlučně obětováno býti rodině. Jen že tím smrtelně podlamuje jiné vážné zájmy — především zájem plození — následkem kterýchž dle všech dosavadních zkušeností a nezbytných podmínek fyziologicky normálního vývoje rasy v rámci tohoto vývoje pro člověctví ženy nezbyvá místa. Neboť zájem plození nevyžaduje nic méně a nic více, než aby žena od 20. do 40. roku každých 12 měsíců břemeni těhotenství podrobti se chtěla a mohla. Z toho minima nedá si genius plození usmlouvati ničeho. Všecky plány na regulování, resp. omezení plození, početí a vůbec pohlavního styku, které nutně musí roditi se v ženě, která chce býti člověkem, jsou podle všech dnešních našich zkušeností počátkem konce. Už samo přemýšlení o těch věcech je zjevem de-

kadentním. Dokazuje to, k fyziologii nehledě, osud všech kulturních národů, které proto propadaly zkáze, že jejich ženy chtěly být lidmi, to jest, že kultura sama začala se vyvíjet v jev hromadný. Nejzávažnější doklad toho v přítomnosti poskytuje, jak známo, Francie.

Ale jsou tu i ohromné konflikty další. Čím víc se žena blíží k ideálu svobody a vyprošťuje se z dosavadních pout, přibývá u ní osobní nespokojenosti a neukojenosti, přirozený následek, který má nespoutanost pro průměrného člověka. Život ženy osvobozené stává se prázdným, bez cíle a smyslu, a z toho rodí se nová snaha po novém poutě, totiž novém obsahu životním neboli — jak se také vyjadřuje — po činnosti v povolání: tendence k telegrafistce. Ale i tyto snahy podle mého přesvědčení nemohou vésti k uspokojivému řešení, nýbrž zase jen k novým konfliktům, a to především se zájmy plození. Často byl zkoušen důkaz, že ženy v povolání činné zcela dobře mohou být i výbornými matkami. Nevěřím tomu, nejen pro vnější nesrovnalost stálého zaměstnání, které ženy odvádí z domu, s povinnostmi matky, ale ještě méně pro vnitřní neslučitelnost zaměstnání mimo dům s mateřstvím. Nebylo dosud dost zřejmě akcentováno, že posun činnosti ženy z citově pasivního do motorického, intelektuálně aktivního zřejmě musí být na újmu vlastnostem ženy jako matky; že jest trvalá nutná vnitřní spojitost mezi hospodyní starého slohu a matkou a že stlumené a otupělé prožívání života v úzkých mezích domácnosti patrně tvořilo atmosféru zájmům rozplozování jedině odpovídající. —

Tyto bezohledné věty, očividně v paradoxech si libující, sotva přesvědčí toho, kdo při čtení knihy pí. Braunové dá se uchvátiti jejím zápalem pro důstojnější upravení života ženy; jistě i autorka pokrčí rameny nad podobnými malomyslnými úvahami, které snaží se ženu přikovati k rodině, z jejíhož tupého ovzduší chce ji právě vysvoboditi. Jenže naprostý přerod všech dnešních společenských a hospodářských poměrů, který by takovýto všeobecný exodus ženy z domácnosti nutně měl v zápětí, není — a v tom se spisovatelkou všichni plně souhlasí — myslitelným, nežli na půdě socialisovaného státu, a vymyká se tudíž zatím docela praktickému řešení. Maloživnostníky chtěli do nedávna také spasiti umělým vsáhnutím v běh dnešního života hospodářského, které by uspořilo jim probíjet se v nových poměrech, které se na ně moderním velkopřumyslem přivalily, a dnes pomalu přichází se k střízlivému poznání, že jen zvýšení úrovně jejich vzdělání je nej-

bezpečnějším vyzbrojením jich pro zápas existenční. Také v ženské otázce budou — vedle pokroku zákonodárství sociálněpolitického — vzdělávací snahy jediným spolehlivým prostředkem, které postavení žen budou s to postupně povznášeti v rámci dnešního vývoje společenského a hospodářského, nikoli však nemožný skok z tisícileté instituce rodiny do neznáma, v němž dosud jediným vůdcem jest jen těkavá bludička socialistického státu budoucnosti.
